

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ

Μαίρη Ιωαννίδου

Πολιτικός Μηχανικός, Επίτιμη Διευθύντρια της ΥΣΜΑ, Μέλος του ΔΣ της ΕΦΑ

εν είναι μόνον ο γλυπτός διάκοσμος των μνημείων της Ακρόπολης που υπέστη την λεηλασία από τους πράκτορες του λόρδου Elgin την περίοδο 1801-1804. Χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά μέλη των μνημείων, μάρτυρες της τέχνης της αρχαίας αρχιτεκτονικής και της απaráμιλλης δεξιοτεχνίας των αρχαίων τεχνιτών, βρίσκονται σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο. Τα μέλη αυτά άλλοτε αποσυναρμολογήθηκαν από τα μνημεία, και άλλοτε βρέθηκαν στο έδαφος, όπου είχαν καταπέσει από προηγούμενες καταστροφές.

Είναι χαρακτηριστικό αυτό που αναφέρεται στο συνταχθέν το 1815, από τον αρχαιοδίφη, περιηγητή, διπλωμάτη και ιδιαίτερο γραμματέα του Elgin (St. Clair 1998) William Richard Hamilton *Memo-randum on the subject of the Earl of Elgin's pursuits in Greece*: «Ο Παρθενών, ανεξάρτητα από την αξία του γλυπτικού του διακόσμου, αποτελεί το τέλειο μνημείο της Δωρικής αρχιτεκτονικής. Ο λόρδος Elgin, θεώρησε ότι θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για την τέχνη να διασώσει αυθεντικά δείγματα των μελών αυτού του οικοδομήματος ... έτσι, όχι μόνον ο γλύπτης θα μπορούσε να ευεργετηθεί μελετώντας κάθε δείγμα της τέχνης του, αλλά και ο αρχιτέκτονας θα μπορούσε να εξετάσει κάθε λεπτομέρεια του οικοδομήματος» (Hamilton 1815). Η διαρπαγή των αρχιτεκτονικών μελών, όπως και αυτή των γλυπτών, αποδίδεται σε προσπάθεια διάσωσης τους. Η απομάκρυνση

τους, που σε αρκετές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε με βάρβαρο τρόπο, προκαλώντάς τους σημαντικές φθορές, αποστέρησε τα μνημεία από βασικά στοιχεία του δομικού τους ιστού, καθιστώντας τα περισσότερο ευάλωτα στις μελλοντικές φυσικές δράσεις, αλλά και από δομικά στοιχεία απαραίτητα για τις μελλοντικές αναστηλώσεις. Η επανένταξή τους στα μνημεία, για λόγους μορφικής ολοκλήρωσης ή επαύξησης της στατικής επάρκειάς τους, ήταν ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα που αντιμετώπισε η Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ) από την έναρξη της αποκατάστασης του Ερεχθείου, του πρώτου μνημείου από το οποίο ξεκίνησαν οι επεμβάσεις την δεκαετία του 1980.

Εικ. 1-2. Η ανατολική πλευρά του Ερεχθείου πριν και μετά την αναστήλωση της ΒΑ γωνίας κατά την επέμβαση των ετών 1979-1987

σθεί κυριολεκτικά από τις ενέργειες των πρακτόρων του Elgin: ο βορειοανατολικός κίονας με το κιονόκρανό του, το βορειότερο επιστύλιο της ανατολικής κιονοστοιχίας, το επίκρανο της ανατολικής παραστάδας του βόρειου τοίχου και τμήμα του ανατολικότερου επιστυλίου του βόρειου τοίχου. Στα ακέραια αρχιτεκτονικά μέλη και θραύσματα περιλαμβάνονται επίσης τρεις αγελαίες

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ

επικραντίδες και θραύσματα μιας ακόμα, θραύσματα του επικράνου της ΝΑ παραστάδας, φατνώματος της ανατολικής πρόστασης, φατνώματος της βόρειας πρόστασης, πλαισίου παραθύρου, κυμάτιου επικράνου του τοίχου της νότιας πρόστασης, οριζόντιου γείσου του δυτικού τοίχου και κυματίου από το εσωτερικό της πρόστασης των Καρυατίδων.

Στη «Μελέτη Αποκαταστάσεως του Ερεχθείου», που εκπονήθηκε την περίοδο 1975-1977 από το προσωπικό του Τεχνικού Γραφείου Ακροπόλεως με την εποπτεία των μελών της ΕΣΜΑ, προβλέπεται η συμπλήρωση της βορειοανατολικής γωνίας του μνημείου, με την ανατοποθέτηση του βορειότερου ανατολικού κίονα και των μελών του υπερκεείμενου θριγκού. Η συμπλήρωση αυτή κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να αποκατασταθεί η αρχική στατική λειτουργία της περιοχής με τη συνεργασία του βόρειου τοίχου με την ανατολική κιονοστοιχία, αλλά και η μορφή της ανατολικής πρόστασης που αποτελεί μια από τις κύριες όψεις του μνημείου (εικ. 1-2). Τη γεμάτη αισιοδοξία και μεγάλες προσδοκίες εποχή της Μεταπολίτευσης, θεωρήθηκε ότι η χρονική συγκυρία ήταν μοναδική για την επιστροφή και επανένταξη στο Ερέχθειο των αρχιτεκτονικών μελών που ήταν αναγκαία για την ακεραιότητά του. Τα μέλη του Τεχνικού Γραφείου Ακροπόλεως, νέοι επιστήμονες όλοι (οι αρχιτέκτονες Α. Λαζαρίδου, Η. Μουτόπουλος, Α. Παπανικολάου και Α. Τζάκου, οι πολιτικοί μηχανικοί Κ. Ζάμπας, Μ. Ιωαννίδου και Δ. Μονοκρούσος και η αρχαιολόγος Φ. Μαλλούχου-Τυφανο) δεν διστάζουν να θέσουν τον Μάρτιο του 1977 το θέμα της επιστροφής των αρχιτεκτονικών μελών του Ερεχθείου που βρίσκονται σε ξένα μουσεία, προκειμένου να αποκατασταθεί η αυθεντικότητα του μνημείου, με κύριο επιχείρημα το ότι αυτά δεν είναι δυνατόν να υφίστανται αυτοτελώς, όπως τα γλυπτά, αλλά αποκτούν την υπόστασή τους όταν είναι ενταγμένα στα μνημεία από τα οποία προέρχονται. Την σχετική αναφορά τους, με τίτλο «Σχετικά με την επιστροφή αρχιτεκτονικών μελών (ή αντιγράφων αυτών) του Ερεχθείου που βρίσκονται σε ξένα Μουσεία», που υποβάλλουν στην ΕΣΜΑ με ημερομηνία 17.3.1977,

συνοδεύει κατάλογος με 11 αρχιτεκτονικά μέλη και θραύσματα του Ερεχθείου που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, ένα στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου και ένα στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης. Στην περίπτωση που δεν επιτευχθεί η επιστροφή σε αυτή τη φάση, προτείνουν τη χρησιμοποίηση αντιγράφων τους, με εξασφάλιση όμως της δυνατότητας αντικατάστασής τους σε περίπτωση επιστροφής των αυθεντικών μελών (Αρ. πρωτ. ΟΕΣΜΑ 68/17.3.1977).

Το αίτημα για την επιστροφή των αρχιτεκτονικών μελών του Ερεχθείου τίθεται εκ νέου από τον Αλέκο Παπανικολάου, διευθυντή του έργου αποκαταστάσεως του Ερεχθείου στις 10 Μαρτίου του 1982 (Παπανικολάου 1982 [Επιστροφή των Ελγινείων από το Βρετανικό Μουσείο]), όταν η επέμβαση είναι σε πλήρη εξέλιξη. Ο Αλέκος Παπανικολάου απευθύνει την αναφορά του στην τότε Υπουργό Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη, μέσω της Εφορείας Ακροπόλεως, με αίτημα να ζητήσει η Ελληνική Κυβέρνηση «επίμονα» την επιστροφή των αρχιτεκτονικών μελών του Ερεχθείου, προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποκατάσταση της βορειοανατολικής γωνίας του μνημείου, και την συνοδεύει με κατάλογο των ζητούμενων αρχιτεκτονικών μελών (εικ. 3). Τον Μάιο του 1983, ενώ έχει ήδη αποφασισθεί από την ΕΣΜΑ η αποκατάσταση της βορειοανατολικής γωνίας με αντίγραφα των μελών που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο από τεχνητό λίθο, και έχουν ήδη παραγγελθεί αυτά από τον Μάρτιο του 1983, ο Κώστας Ζάμπας, υπεύθυνος πολιτικός μηχανικός του έργου, μεταφέρει την επιθυμία του καθηγητή του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και συμβούλου της Unesco, R. Mainstone, να μεσολαβήσει για το θέμα αυτό προς τον Έφορο του Βρετανικού Μουσείου (Ζάμπας 1983 [Επιστροφή και επανένταξη στο Ερέχθειο των αρχιτεκτονικών μελών που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο]). Η πρόταση, τίθεται υπόψη της τότε Υπουργού Πολιτισμού Μ. Μερκούρη.

Τελικά, τα αντίγραφα των μελών της βορειοανατολικής γωνίας φθάνουν από το Βρετανικό Μουσείο τον Φεβρουάριο του 1984, έναντι του συνολικού ποσού

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ

των 30.850 στερλινών! (Ανατρέχοντας στις ισοτιμίες της εποχής εκείνης, το ποσό αυτό μεταφράζεται σε 6.900.000 δρχ., το οποίο αντιστοιχεί σήμερα σε 20.250 περίπου ευρώ). Τα ελλείποντα αρχιτεκτονικά μέλη της γωνίας (το ανατολικό επιστύλιο της βόρειας πλευράς –τμήμα του οποίου εκτίθεται στο Βρετανικό Μουσείο–, ο υπερκείμενος λίθος της ζωφόρου, το γωνιαίο βορειο-ανατολικό οριζόντιο γείσο με την αρχή του καταέτιου), κατασκευάζονται από νέο μάρμαρο. Στον βόρειο τοίχο του μνημείου κατασκευάζεται και τοποθετείται το επιστύλιο από νέο μάρμαρο πάνω από ένα νέο λίθο της επικραντίδας, αμέσως μετά το αντίγραφο του επικράνου που εκτίθεται στο Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 3. Το επιστύλιο της ανατολικής κιονοστοιχίας του Ερεχθείου στο Βρετανικό Μουσείο

Κατά την αποκατάσταση της ΒΑ γωνίας του Ερεχθείου, αποκρυσταλλώθηκε, η αναστηλωτική δεοντολογία της ΕΣΜΑ όσον αφορά την αντικατάσταση ελλειπόντων από το μνημείο μελών: αντικατάσταση μελών που σώζονται μεν, αλλά εκτός μνημείου, (όπως τα μέλη που εκτίθενται στο Βρετανικό Μουσείο) με εκμαγεία από χυτό υλικό (Μαλλούχου-Τυφάνο 2012), που αναπαράγουν πιστά την κατάσταση διατήρησης των πρωτότυπων μελών, αντικατάσταση μελών που δεν σώζονται, αλλά που είναι απαραίτητο να τοποθετηθούν στο μνημείο, με νέα κατασκευασμένα με το ίδιο με το αρχικό υλικό. Η αρχή αυτή, που εφαρμόστηκε πλήρως κατά την αποκατάσταση του Ερεχθείου, χρειάστηκε να διαφοροποιηθεί σε αρκετές περιπτώσεις, στις αναστηλωτικές επεμβάσεις των άλλων μνημείων, για λόγους που θα εξηγήσουμε στη συνέχεια.

Εικ. 4. Το κιονόκρανο του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο

Δύο αρχιτεκτονικά μέλη της βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα, ένα κιονόκρανο και ένας σπόνδυλος, λάφυρα της επιχείρησης του λόρδου Elgin, περιλαμβάνονται ανάμεσα στα αρχιτεκτονικά μέλη των μνημείων του Παρθενώνα που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο (Smith 1892, Μπούρας 1983). (Τον κατάλογο συμπληρώνουν δύο θραύσματα γείσων και ένα ακέραιο καθώς

και δύο θραύσματα ακροκέραμων). Τα μέλη αυτά πρέπει να βρίσκονταν, όπως και τα υπόλοιπα πεσόντα από την έκρηξη του 1687 μέλη, στη βόρεια περιοχή του Παρθενώνα από όπου και απομακρύνθηκαν, μάλλον κατά το 1802. Για την ευκολότερη μεταφορά του, το κιονόκρανο είχε τεμαχισθεί από το συνεργείο του Λόρδου Elgin σε δύο περίπου συμμετρικά τμήματα με πριονισμό (εικ. 4). Στο Βρετανικό Μουσείο τα δύο θραύσματα του κιονοκράνου και ο σπόνδυλος (που αποτελεί τον τελευταίο σπόνδυλο κίονα) είχαν συντεθεί σε ένα σύνολο, εδραζόμενο σε λίθινη βάση (εικ. 4).

Το θέμα της επιστροφής των δύο λίθων της βόρειας

κιονοστοιχίας τίθεται για πρώτη φορά το 1927, κατά την περίοδο κατά την οποία αυτή αναστηλώνεται από τον Νικόλαο Μπαλάνο. Ο Ιωάννης Γεννάδιος, λόγιος, διπλωμάτης και υπέρμαχος των εθνικών συμφερόντων, στο βιβλίο του «Ο Λόρδος Έλγιν και οι προ αυτού ανά την Ελλάδα και τας Αθήνας ιδίως αρχαιολογίσαντες επιδρομείς 1440-1837: Ιστορική και αρχαιολογική πραγματεία», αναφέρει ότι, σε συνεννόηση με τον Νικόλαο Μπαλάνο, αναλαμβάνει την διενέργεια

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ

Εικ. 5. Το κιονόκρανο και ο σπόνδυλος από νέο μάρμαρο στον 9ο κίονα της βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα

εμπιστευτικών διαπραγματεύσεων με τον τότε Διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου Sir Fr. Kenyon, με τον οποίο είχε πολύχρονη γνωριμία, για την επιστροφή των δύο αρχιτεκτονικών μελών, προκειμένου αυτά να αναστηλωθούν στη βόρεια κιονοστοιχία. Διαβεβαιώνει τον Sir Fr. Kenyon, ότι δεν υπάρχει περίπτωση να ζητηθούν, μετά την παράδοση των ως άνω μελών, και άλλα μέλη ή γλυπτά του Παρθενώνα (Γεννάδιος 1930). Εν τούτοις, και ενώ οι διαπραγματεύσεις, έβαιναν ομαλώς, δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Καιροί» επιστολή τους τέως διευθυντού Ακροπόλεως Α. Φιλαδελφέως, με αίτημα την απόδοση αρχιτεκτονικών μελών του Ερεχθείου (του κίονα και της Καρυάτιδας). Η επιστολή αυτή, που ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στον βρετανικό τύπο, επηρέασε –κατά την άποψη του Γεννάδιου–, την Εφορευτική Επιτροπή (Trustees) του Βρετανικού Μουσείου, η οποία απέρριψε το αίτημα επιστροφής των μελών του Παρθενώνα.

Προκειμένου να αντιμετωπίσει την έλλειψη των μελών αυτών, ο Μπαλάνος κατασκεύασε ένα κιονόκρανο από νέο μάρμαρο, το οποίο αναστήλωσε στον 4ο κίονα της βόρειας κιονοστοιχίας ως «αντίγραφο» αυτού που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο και έναν σπόνδυλο από νέο μάρμαρο με τις διαστάσεις του σπονδύλου του Βρετανικού Μουσείου, τον οποίο τοποθέτησε στην τελευταία θέση (11η) του βου κίονα,

σύμφωνα με την αναγνώριση που είχε γίνει από τον W.D. Dinsmoor.

Τον Απρίλιο 2001, η ΕΣΜΑ, εν όψει της έναρξης της επέμβασης στη βόρεια πλευρά του Παρθενώνα υποβάλλει έγγραφη πρόταση στον τότε Υπουργό Πολιτισμού Ευάγγελο Βενιζέλο (ΕΣΜΑ, 39/6.4.2001), να ζητηθούν το κιονόκρανο και ο σπόνδυλος της βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα, προκειμένου αυτά να ενταχθούν στις αρχικές τους θέσεις στο μνημείο. Ωστόσο και τώρα το σχετικό αίτημα δεν προχώρησε.

Η τεκμηρίωση των δύο αρχιτεκτονικών μελών στο Βρετανικό Μουσείο είχε γίνει από το 1997 από τον Κώστα Ζάμπα, στα πλαίσια της εκπόνησης της μελέτης του για την αποκατάσταση της βόρειας κιονοστοιχίας (Ζάμπας 2002). Από τις μετρήσεις αυτές

Εικ. 6. Η σύνθεση που αναπαριστά την ΒΔ γωνία του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο. Περιλαμβάνει τον σπόνδυλο και το κιονόκρανο του 9ου κίονα και αντίγραφα των αρχιτεκτονικών μελών του θρηϊκού

Εικ. 7. Το κιονόκρανο των Προπυλαίων στο Βρετανικό Μουσείο

Εικ. 8. Το τμήμα σπονδύλου της ιωνικής κιονοστοιχίας των Προπυλαίων στο Βρετανικό Μουσείο

είχε αναγνωρισθεί ο ορθός προσανατολισμός τους, ενώ το κιονόκρανο αποδόθηκε στον 10ο κίονα. Μετά από νεώτερες μετρήσεις κατά τα έτη 2004-2005 της αρχιτέκτονος του έργου αποκαταστάσεως του Παρθενώνα Λένας Λαμπρινού, που πραγματοποιήθηκαν μετά την αποσυναρμοποίηση των κίωνων της αναστήλωσης Μπαλάνου, ο σπόνδυλος αποδόθηκε στη θέση του τελευταίου (11ου) σπονδύλου του 9ου κίονα και το κιονόκρανο στον 9ο κίονα (Λαμπρινού 2005). Στις θέσεις αυτές τοποθετήθηκαν αντίγραφα των δύο αρχιτεκτονικών μελών, τα οποία κατασκευάστηκαν από νέο μάρμαρο και όχι από τεχνητό λίθο, όπως θα επέβαλε η πρακτική που είχε εφαρμοσθεί κατά την αναστήλωση του Ερεχθείου, καθώς αυτά αποτελούν ισχυρά καταπονούμενα δομικά στοιχεία που απαιτούν τις υψηλές αντοχές του μαρμάρου (εικ. 5).

Η κατασκευή των ογκωδών αυτών αρχιτεκτονικών μελών από νέο μάρμαρο ήταν αρκετά δύσκολη εργασία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται, ότι για το κιονόκρανο του 9ου κίονα απαιτήθηκε αναζήτηση 15 μηνών στα Λατομεία Διονύσου - Πεντέλης για την εξεύρεση του κατάλληλου όγκου, περίπου 5 κυβικών μέτρων. Για λόγους οικονομίας χρόνου η κατασκευή του κιονοκράνου ανατέθηκε σε εξωτερικό συνεργάτη, ο οποίος διαθέτει εξειδικευμένο εξοπλισμό και τεχνογνωσία με τεχνολογία Laser (εταιρεία Venus) και πραγματοποιή-

ήθηκε με βάση τα ηλεκτρονικά σχέδια που προέκυψαν από τις μετρήσεις των μελετητών. Για την κατασκευή του κιονοκράνου ζητήθηκε ως αμοιβή από τον κατασκευαστή το συμβολικό ποσό των 500€, ως ένδειξη του ενδιαφέροντός του για τα αναστηλωτικά έργα της Ακρόπολης. Ο χρόνος κατασκευής του κιονοκράνου καθορίστηκε σε 1 μήνα. Ωστόσο, παρά τις μεγάλες δυνατότητες αντιγραφικής ακρίβειας του συστήματος κατεργασίας με Laser, δόθηκε στο νέο κιονόκρανο περιθώριο μικρού απέργου στην κατεργασία της τελικής επιφάνειας, που απολαξεύθηκε, κατά την πάγια αρχή των επεμβάσεων της ΕΣΜΑ, από τους έμπειρους μαρματεχνίτες του συνεργείου του Παρθενώνα, προκειμένου αυτή να έχει την ποιότητα και υφή της χειροποίητης λάξευσης.

Σε ό,τι αφορά τα αυθεντικά αρχιτεκτονικά μέλη (κιονόκρανο και σπόνδυλος 9ου κίονα) που παραμένουν στο Βρετανικό Μουσείο, αυτά εκτίθενται ενταγμένα σε μία σύνθεση, που αναπαριστά την βορειοδυτική γωνία του Παρθενώνα και περιλαμβάνει εκτός από αυτά, αντίγραφα των αρχιτεκτονικών μελών του θριγκού (εικ. 6). Πρόκειται για μία σύνθεση που παρά τον διδακτικό της χαρακτήρα της είναι, κατά τη γνώμη μας, ασύμβατη με την αντίληψη που έχει διαμορφωθεί για την επιστημονική κοινότητα και που αναγνωρίζει ότι τα μάρμαρα του Παρθενώνα έχουν μία μοναδική,

ανεπανάληπτη ταυτότητα. Η άφραστη μέχρι σήμερα ακρίβεια του κτηρίου και οι κομψότερες εκλεπτύνσεις του επιτρέπουν μία και μόνο θέση για κάθε μάρμαρο και αυτή είναι η αυθεντική του θέση στο μνημείο.

Από την ληλασία του Elgin δεν γλύτωσαν ούτε τα Προπύλαια, παρά το ότι δεν διέθεταν γλυπτό διάκοσμο. Στο Βρετανικό Μουσείο βρίσκονται το κιονόκρανο του 5ου από βορρά κίονα της ανατολικής κιονοστοιχίας του κεντρικού κτηρίου (εικ. 7), ένα μεγάλο θραύσμα σπονδύλου της ιωνικής κιονοστοιχίας της δυτικής αίθουσας του κεντρικού κτηρίου (εικ. 8), που διατηρεί την άνω έδρα του και ένας λίθος θράνου της ανωδομής του νότιου τοίχου του κεντρικού κτηρίου (Smith 1892, 259-260) (εικ. 9). Τα μέλη αυτά πρέπει να βρίσκονταν στο έδαφος,

Εικ. 9. Ο λίθος θράνου του νότιου τοίχου των Προπυλαίων στο Βρετανικό Μουσείο

Εικ. 10. Ο νότιος τοίχος του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων, με τον θράνο από νέο μάρμαρο. Άποψη από το εσωτερικό του μνημείου

μαζί με τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά μέλη που είχαν καταρρεύσει από την έκρηξη πυρίτιδας του 1640, που κατέστρεψε μεγάλο μέρος της ανωδομής του κεντρικού κτηρίου του μνημείου.

Κατά την αναστήλωση των Προπυλαίων από τον Νικόλαο Μπαλάνο το κιονόκρανο του 5ου κίονα της ανατολικής κιονοστοιχίας κατασκευάστηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου από νέο μάρμαρο, στο οποίο προσαρμόστηκε ένα τμήμα αρχαίου κιονοκράνου των Προπυλαίων (Μπαλάνος 1940). Ο λίθος αυτός διατηρήθηκε και στην αναστήλωση της ΕΣΜΑ.

Το θραύσμα σπονδύλου της ιωνικής κιονοστοιχίας του Βρετανικού Μουσείου, μετά από μετρήσεις του αρχιτέκτονα Τάσου Τανούλα, αποδόθηκε σε ένατο σπόνδυλο κίονα της δυτικής αίθουσας, του οποίου το υπόλοιπο τμήμα διατηρείται στον χώρο του μνημείου. Η παραμονή του στο Βρετανικό Μουσείο δεν έδωσε τη δυνατότητα να συγκολληθεί με το θραύσμα που διατηρείται στο μνημείο και να αναστηλωθεί στον νοτιοανατολικό κίονα της δυτικής αίθουσας (Τανούλας - Ιωαννίδου 2002, Καρανάσος 2006).

Ο λίθος θράνου των Προπυλαίων που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο διαπιστώθηκε, μετά από έρευνα του αρχιτέκτονα Κωνσταντίνου Καρανάσου ότι ανήκε στον 18ο δόμο του νότιου τοίχου της δυτικής αίθουσας του κεντρικού κτηρίου, καταλάμβανε την πέμπτη από ανατολικά θέση και μάλιστα είχε τοποθετηθεί τελευταίος στη σειρά του (καταφραγή) (Καρανάσος 2015). Κατά την αναστήλωση της ανωδομής του νότιου τοίχου με αρχαίους λίθους, η ανακατασκευή του λίθου θράνου του Βρετανικού Μουσείου πραγματοποιήθηκε από νέο μάρμαρο και όχι από τεχνητό λίθο, όπως είχε γίνει με την αντικατάσταση των μελών της αναστήλωσης του Ερεχθείου (Καρανάσος 2011) (εικ. 10). Η λύση αυτή επιλέχθηκε ακριβώς για την επίτευξη της εναρμόνισης του νέου με το αυθεντικό υλικό. Σε αντίθεση με την περίπτωση του Ερεχθείου, η ένταξη ενός αρχιτεκτονικού μέλους από τεχνητό λίθο στη δομή του νότιου τοίχου των Προπυλαίων, σε άμεση γειτνίαση με αρχαίους λίθους συμπληρωμένους με νέο μάρμαρο, θα δημιουργούσε περισσότερη σύγχυση στην πρόσληψη

από το ευρύ κοινό της εικόνας του νότιου τοίχου και αμφίβολο αισθητικό αποτέλεσμα.

Από τον ιωνικό ναό της Αθηνάς Νίκης κατέληξαν στο Βρετανικό Μουσείο, εκτός από τέσσερα προιονισμένα ανάγλυφα ισάριθμων λίθων της νότιας και δυτικής ζωφόρου, δύο αρχιτεκτονικά μέλη του μνημείου: ένα επίκρανο και ένα γωνιακό ιωνικό κιονόκρανο (Smith 1892, 239-246) (εικ. 11).

Κατά την προηγούμενη αναστήλωση του ναού από τους Ν. Μπαλάνο και Α. Ορλάνδο (1935-1940), είχαν χρησιμοποιηθεί για την αντικατάσταση των λίθων του επικράνου και του κιονοκράνου τα αδρολαξευμένα αντίγραφα από νέο μάρμαρο της πρώτης αναστήλωσης του ναού από τους Πιττάκη και Ross (1835-1845) μετά από μικρές βελτιώσεις της εξωτερικής τους επιφάνειας: το επίκρανο είχε αναστηλωθεί στην νοτιοανατολική παραστάδα, ενώ το κιονόκρανο στον νοτιοδυτικό κίονα. Η νεώτερη έρευνα των αρχιτεκτόνων Δημοσθένη Ζιρώ και Κώστα Μαμαλούγκα απέδειξε ότι οι θέσεις αυτές ήταν οι αρχικές (Ζιρώ - Μαμαλούγκας 2007). Τα ίδια αντίγραφα, για ιστορικούς λόγους αναστηλώθηκαν και στην επέμβαση της ΕΣΜΑ.

Είναι φανερό ότι η διαρπαγή των αρχιτεκτονικών μελών των μνημείων συνιστά μια μεγάλη απώλεια, διαφορετικού χαρακτήρα από αυτήν των γλυπτών. Τα αυθεντικά μέλη παραμένουν στο Βρετανικό Μουσείο, ενώ θα μπορούσαν να αναστηλωθούν στις αυθεντικές τους θέσεις, με σεβασμό στην αυθεντική υπόσταση των μνημείων και στα ίχνη που άφησαν επάνω τους όλες οι ιστορικές φάσεις. Το όποιο ενδεχόμενο κέρδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα για την παραμονή τους στο Βρετανικό Μουσείο είναι ασήμαντο σε σύγκριση με την ζημιά που υφίσταται η αυθεντικότητα και η ακεραιότητα των μνημείων. Οι αναστηλώσεις των μνημείων από την ΕΣΜΑ αποτελούσαν ιδανική χρονική συγκυρία για την επιστροφή και επαναφορά στα μνημεία των αυθεντικών μελών, ευκαιρία η οποία δυστυχώς παρέμεινε ανεκμετάλλευτη. Η τοποθέτηση των αντιγράφων τους στις θέσεις των αυθεντικών μελών καθιστά σχεδόν αδύνατη την

Εικ. 11. Το κιονόκρανο του ναού Αθηνάς Νίκης στο Βρετανικό Μουσείο

επιβεβαίωση τους σε αυτά στο μέλλον, ακόμα και εάν αυτά επιστραφούν, καθώς θα απαιτούνταν εκτεταμένες αποσυναρμολογήσεις των αναστηλωμένων περιοχών.

Δυστυχώς, παρά τις κατά εποχές προσπάθειες των μελετητών αλλά και της ΕΣΜΑ, το αίτημα επιστροφής των αρχιτεκτονικών μελών των μνημείων δεν προχώρησε από πλευράς πολιτικής ηγεσίας, καθώς συνδεόταν πάντοτε και από ελληνικής και από βρετανικής πλευράς με τη διεκδίκηση των Γλυπτών του Παρθενώνα: από ελληνικής πλευράς γιατί η διεκδίκηση θα αποδυναμώνε το συνολικό αίτημα επιστροφής των Γλυπτών και από βρετανικής, γιατί ενδεχομένως η υποχώρηση στα αρχιτεκτονικά μέλη να οδηγούσε στα γλυπτά. Κατά την 40χρονη πορεία των αναστηλωτικών έργων της Ακρόπολης από την ΕΣΜΑ, το υλικό αλλά και η διαδικασία αναπαραγωγής των αντιγράφων των αρχιτεκτονικών μελών δεν έπαυσε να προβληματίζει. Ανάλογος προβληματισμός συνεχίζεται και για τα αντίγραφα των γλυπτών και των γλυπτικών αρχιτεκτονικών μελών που απομακρύνθηκαν από τα μνημεία για λόγους προστασίας (ζωφόρος και μετόπες στον Παρθενώνα, ζωφόρος στο ναό Αθηνάς Νίκης) (Μανιδάκη 2011). Την αυστηρή θεωρητική προσέγγιση που εφαρμόστηκε για τα αντίγραφα του Ερεχθείου δεν ακολούθησαν οι επεμβάσεις στα άλλα μνημεία. Τα αντίγραφα των αρχιτεκτονικών μελών του Βρετανικού Μουσείου στον Παρθενώνα, τα Προπύλαια και τον ναό Αθηνάς Νίκης κατασκευάστηκαν από νέο μάρμαρο και όχι από

τεχνητό λίθο, όπως επέβαλε η αναστηλωτική δεοντολογία της δεκαετίας του 1980. Η διαφοροποίηση στο υλικό επιβλήθηκε από κριτήρια απαιτούμενων υψηλών μηχανικών αντοχών αλλά και αισθητικής ένταξης των αντιγράφων στις περιοχές των μνημείων που αναστηλώθηκαν με αρχαία μάρμαρα. Ένα άλλο στοιχείο που οδήγησε στην κατασκευή των αντιγράφων από νέο μάρμαρο ήταν η κακή εμπειρία της διατήρησης του τεχνητού λίθου στη διάρκεια του χρόνου, με αποτέλεσμα τη δημιουργία επιφανειακών ρηγματώσεων. Παρά το ότι μετά από έρευνα της σύνθεσής του, η ποιότητά του βελτιώθηκε εντυπωσιακά, έτσι ώστε να εξασφαλίζονται οι απαιτούμενες μηχανικές αντοχές αλλά και οι αισθητικές απαιτήσεις της γλυπτής επιφάνειας, η νέα σύνθεση δεν αξιοποιήθηκε στη συνέχεια παρά μόνον στα γλυπτικά αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά. Αντίθετα, η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας με την μέθοδο στερεοπαντογράφων με τεχνολογία Laser, έδωσε τη δυνατότητα κατασκευής αντιγράφων από νέο μάρμαρο υψηλής πιστότητας και αισθητικής σε μικρό χρονικό διάστημα.

Βιβλιογραφία - Συντομογραφίες

ΟΕΣΜΑ = Ομάδα Εργασίας για τη Συντήρηση των Μνημείων Ακροπόλεως

ΕΣΜΑ = Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως

Γεννάδιος Ι. 1930, *Ο Λόρδος Έλγιν και οι προ αυτού ανά την Ελλάδα και τας Αθήνας ιδίως αρχαιολογίσαντες επιδρομείς 1440-1837: Ιστορική και αρχαιολογική πραγματεία*, Αθήνα.

Ζάμπας Κ. 2002, «Έκθεση για την τεκμηρίωση του κιονοκράνου και του σπονδύλου του Παρθενώνος στο Βρετανικό Μουσείο», Παράρτημα στο *Μελέτη Δομικής Αποκαταστάσεως της Βόρειας όψης του Παρθενώνος*, Αθήνα.

Ζιρώ Δ., Μαμαλούγκας Κ. 2007, *Μελέτη αναδιάταξης των κιονοκράνων του ναού Αθηνάς Νίκης*, Αδημοσίευτη μελέτη ΥΣΜΑ, Αθήνα.

Καρανάσος Κ. 2006, «Αναστηλώνοντας ξανά τους ιωνικούς κίονες των Προπυλαίων», στις *Ενημερωτικές ειδήσεις από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης*, 6, Ιούλιος 2006, 19-22.

Καρανάσος Κ. 2011, «Η αποκατάσταση της ανωδομής του νότιου τοίχου του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων», στις *Ενημερωτικές ειδήσεις από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης*, 11, Ιούλιος 2011, 15-18.

Καρανάσος Κ. 2015, *Μελέτη αναδιάταξης της ανωδομής του νότιου τοίχου του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων*, Αθήνα, 119-122.

Λαμπρινού Λ. 2005, *Αναδιάταξη Μελών Βόρειας Κιονοστοιχίας: Κίονες, Κιονόκρανα, Επιστύλια*, Αδημοσίευτη μελέτη ΥΣΜΑ, Αθήνα.

Μαλλούχου-Τουφάνο Φ. 2012, «Αναστηλώνοντας το Ερέχθιο – Περιρρέουσα ατμόσφαιρα και συνθήκες, προβληματισμοί, συζητήσεις, αποφάσεις, κριτική», στο Α. Παπανικολάου, *Η Αναστήλωση του Ερεχθείου*, Αθήνα, 17-50.

Μανιδάκη Β. 2011, «Η αντικατάσταση των γλυπτικών αρχιτεκτονικών μελών στα μνημεία της Ακρόπολης. Εκμαγεία, αντίγραφα και αυθεντικά μέλη» στις *Ενημερωτικές ειδήσεις από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης*, 11, Ιούλιος 2011, 23-27.

Μάντης Α. 1997, «Disjecta Membra, Η διαρπαγή και η διασπορά των αρχαίων της Ακρόπολης», *Ανθέμιο*, Τεύχος 4ο *Μελέτη Αποκαταστάσεως του Ερεχθείου* (συλλογικός τόμος), Αθήνα 1977, 226-227.

Μπαλάνος Ν. 1940, *Η Αναστήλωση των μνημείων της Ακροπόλεως*, Αθήνα, 24-25.

Μπούρας Χ. 1983, «Σύντομη επισκόπηση της ιστορίας και των οικοδομικών περιπετειών του Παρθενώνος από την παλαιοχριστιανική εποχή έως σήμερα» στο *Μελέτη αποκαταστάσεως του Παρθενώνος*, Τόμος 1, Αθήνα 1983, 151-167.

Τανούλας Α., Ιωαννίδου Μ. 2002, *Μελέτη Αποκαταστάσεως των Προπυλαίων*, Τόμος 2, Αθήνα, 80-81.

Hamilton W.R. 1815, *Memorandum on the subject of the Earl of Elgin's pursuits in Greece*, J. Murray, London.

Smith A.H. 1892, *Catalogue of classical sculptures in the British Museum*, First Volume, London, 235-238, 239-246, 259-260.

Clair W.St. 1998, *Lord Elgin and the marbles*, London.